

**Literatur historia postnazionala: Mende-
genero-belaunaldi-autore zatiketaren
ideologia filologiko hilaren ondoko
historiografiaz**

**Historia postnacional de la literatura vasca: Sobre la
historiografía posterior a una ideología filológica basada
en la división siglo-género-generación-autor**

**Histoire post-nationale de la littérature basque:
Historiographie postérieure à une idéologie
philologique basée sur la division siècle-genre-
génération-auteur**

**Postnacional Basque literary history: on historiography
after of the philological ideology of classification by
century-genre-generation-author**

GABILONDO, Joseba
Michigan State University

Noiz jaso: 2014-03-18
Noiz onartua: 2014-04-28

Euskera. 2013, 58, 2. 609-627. Bilbo
ISSN 0210-1564

Artikuluak euskal literatur historiaren tradizio filologikoa eta soziologikoa aztertzen ditu bere mugatasunak azaltzeko. Muga horiek gainditzeko, artikuluak lau proposamen egiten ditu.

Euskal literaturaren historiak postnazionala izan behar du, bi literaturen historia baita, klase subalternoen literaturarena, zeina oro har ahozkoa eta euskaraz gauzatua den, eta, eliteko klaseena, zeinek beti estatu hizkuntzak baliatu dituzten. Era berean euskal literaturaren historiak biopolitiko behar luke bilakatu. Hirugarrenik, euskal literatur historia postnazional eta biopolitiko bat ezin da mendeka eratu, baizik eta Europako eta Ameriketako inperialismoen talkan kokatzen den historia gisa. Azkenik, eta nazionalismoak ezartzen duen kontinentalismoa dela medio, Ameriketako diasporako literatura gehienak kontuan hartu behar ditu.

Hitz-gakoak: Euskal literatur historia, postnazionalismoa, biopolitika, inperialismoa, diaspora.

El artículo analiza la tradición filológica y sociológica de la historia de la literatura vasca, con el fin de explicar los límites de dicha tradición. Con el fin de superar esos límites en el artículo se hacen cuatro propuestas.

La historia de la literatura vasca ha de ser postnacional, porque es la historia de dos literaturas: la de la clase subalterna, oral y en euskera; y la de las elites, literatura escrita en las lenguas de los Estados. Esta historia ha de ser a su vez biopolítica, y una historia postnacional y biopolítica no se puede clasificar por siglos, sino dentro de un contexto histórico de conflicto entre pueblos y los imperialismos de Europa y América. Para finalizar, y por medio del continentalismo que fija el nacionalismo, ha de tener en cuenta la mayoría de las diásporas literarias de América.

Palabras clave: Historia de la literatura vasca, postnacionalismo, biopolítica, diaspora.

L'article analyse la tradition philologique et sociologique de l'histoire de la littérature basque, afin d'expliquer les limites de cette tradition. Afin de dépasser ces limites, cet article fait quatre propositions.

L'histoire de la littérature basque doit être postnationale, car il s'agit de l'histoire de deux littératures, celle de la classe inférieure, orale et en langue basque, et celle de l'élite, c'est-à-dire la littérature écrite dans les langues des Etats. Cette histoire doit devenir biopolitique, et une histoire postnationale et biopolitique ne peut être classée par siècle mais à l'intérieur d'un contexte historique de conflit entre les peuples et les impérialismes d'Europe et d'Amérique. Pour terminer, et par l'intermédiaire du continentalisme qui fixe le nationalisme, il faut tenir compte de la majorité des diásporas littéraires d'Amérique.

Mots-clés: Histoire de la littérature basque, postnationalisme, biopolitique, diaspora.

The philological and sociological traditions of Basque literary history are examined in order to show their limits. Four proposals are made to overcome those limits. Basque literary history needs to be postnational as it is the history of two literatures, that of subaltern literature, on the whole realised orally and in Basque, and that of the elites, who have always made use of the state languages. At the same time Basque literary history needs to become biopolitical. Thirdly, a postnational biopolitical Basque literary history cannot be ordered by century, but as a history situated in the clash between European and American imperialisms. Finally, bearing in mind the 'continentalism' imposed by nationalism, most of the literatures of the American diaspora need to be taken into account.

Keywords: History of Basque literature, postnacionalism, biopolitics, diaspora.

Jon Casenaveri zor diogu literatur historiografiaren arazoa perspektiba historiko zorrotzean jartzea. Neu ere saiatu naiz arazoaren alderdi historikoa ikuspuntu teoriko batetik azaltzen, nire *Nazioaren hondarrak* lanean (2006: 13-30). Casenavek bere liburua ohar baikor batekin amaitzen du:

Bilduma bat egitekotan erran daiteke XXI. mendearen hastape-nean, Euskal literaturaren historiaz eredu «erabilgarria» bat badugula eskutan. Ikuspegi teorikoaren aldetik eguneratua da. Bestalde, azken urte hauetan molde berezi batez, irakaskuntzarako egokitua izan da metodologia mailan. Gainera eredu bateratua da. Iparraldean eta Hegoaldean molde berdinez erabilia da eta, forma berean kanpora hedatua. [...] Haren ebaluaketa kritikoa, historiografiaren ikuspegitik, berrikitan hasi da. (2012: 109).

Casenavek bi arazo ikusten ditu oraindik konpondu gabe literatur historian. Alde batetik, Lasagabasterrek azaldu zuena, hots, «aniztasun linguistiko eta kulturala ez dira behar bezala landu» (2012: 109). Bestalde, eta Kortazarren lan bakana aipatuz, bigarren eta azken arazoa dakusa kinkan: «Epe luzerako landu beharra den bigarren gaia, soziolinguistikaren arlotik iragaiten da literaturan eremura. Hizkuntzaren problematikak sorkuntzaren gainean duen eragina du argitan ezartzen» (2012: 110). Dena den, Casenavek ez du eredu errotik auzitan jarri behar denik sumatzen.

Casenaveren analisiarekin ados banago ere, uste dut badela errotikako arazo bat, berak aipatu duen eredu normalizatuaren barnetik konpon ezin daitekeena. Edo esaera ingeles bat zilegi badakit, elefanteak gela erdian segitzen duela esango nuke eta ez dela aurrerapenik izan.¹ Hots, gaur arte hedatu den eredu kontsentsuatu hau filologikoa dela, Koldo Mitxelena lanaren orpotik oraindik urrundu edota desberdindu ez dena.

¹ Azken euskal literatura historia, oraingoan ingelesez, *Basque Literary History* (Olaziregi, koor.) eredu beraren zilegitzea da, oraingoan bizpahiru adabaki ezarriz, hala nola haur literatura eta gaztelera/erdarazko literatura. Egun publiko globalari ez zaizkio halako historia filologikoak interesatzen eta, zerbait adierazten badute, euskal literatura historiografiaren eta kritikaren pobrezia eta atzerapena dira. Hots, historiografia horren izaera atzerakoi eta erreakzionarioa dago kinkan.

Literatur historia filologikoak gure artean gaurdaino dirau bizirik.² Are, beronek dirau eredu bakar eta nagusi. Literatur historia erreakzionario mota honen arrakastaren arrazoiak bi eratakoak dira: bata instituzionala eta bestea historikoa.

Arazo instituzionala oso da sinplea: euskal literatura azken hogeita hamar urteetan erabat instituzionalizatu da EAEaren instituzioen inguruan, eta gainera, azken bost urteetan, globalki Etxepare Institutuak AEBetako «ikasketa iberiarren» ekimenenari jarraikiz –ekimen espainiar nazionalista³– *statu quo* oso kezagarri eta batez ere erreakzionarioa sortu du literaturaren alorrean oraindik ere XIX. mendeko «mission civilisatrice»aren ideologia inperialistari erantzuten diona, erakunde mota horietan guztietan bezala: Cervantes, Goethe, Aliance Française... Hots, egun euskal instituzio ofizialei ez zaie inondik ere interesatzen euskal literaturaren historia eremu edo diziplina eraldatzaile, berritzaile eta politikoki aurrerakoa bilakatzea, izan ere horrek instituzioak berak auzitan jartzea ekarriko bailuke. Hauxe genuke euskal literaturaren historiaren eta kritikaren *habitusa* (Bourdieu).

Ez da, beraz, kointzidentzia euskal literaturen historiaren gogoeta aurreakoi eta kritikoenak instituzionalizazio horren ertzetatik etorri badira, hala nola Casenaveren kasuan edota nirean. Ur Apalategik ere azken aldian, historizazioa bera arazotzat hartu ez badu ere, euskal literaturaren instituzionalizazioari eta komertzializazioari buruzko gogoeta zehatzak egin ditu (2013). Azkenik, Josu Bijueskak (2010, 2012) edota Iñaki Aldekoak (2010) instituzionalizazio horri interesatzen ez zaizkion garaiak birpentsatu dituzte, Errenazimentuaren eta Barrokoaren garaiak kritikoki eta politikoki jorratuz.

Uste dut, tradizio filologikoaren fruiturik umoena Jean Baptiste Orpustanen eta Aldekoaren frantsesezko eta gaztelerazko literatur historiak, aurrez aurre, direla, eta, tradizio horretaz baliatu behar garenetan, bertara jo

² Xoan Gonzalez Millanek jada literatur galiziarerako egina zuen antzeko gogoeta («O criterio filológico»).

³ Ikus aurten argitaratuko den nire «Spanish Nationalist Excess: A Decolonial and Postnational Critique of Iberian Studies».

beharko genukeela.⁴ Hortik aurrera tradizio horri eustekak eta beronen emaitzak ingelesez globalizatzea, *berritasunaren* izenean, jardun antzu eta atzerakoia dateke. Aldekoaren eta Orpustanen lanak itzuli beharko lirateke tradizio horretako eredurik miresgarrien eta ez-filologikoen gisara.

Azkenik, eta alderdi instituzionalaren azterketa amaitzeko, esan behar, instituzionalizazioaren beste muturrean institutu eta ikastoletako irakasleak ditugula. Neoliberalismoak azken urteotan inposatu dituen murrizketa eta esplotazio neurriak kontuan hartzen baditugu (Wert, PP), eta gehitzen badiogu estatuek euskal diferentzia politikoki onartzeko azaldu duten gogorkeria (Hollande, PSF), argi dago institutu eta ikastoletako irakasleek ez dutela ez gogorik ezta astirik ere proposamen berriekin esperimentatzeko, eta, beraz, beraiek ere euskal kanon eta historia filologikoa hobesten dutela, efizientzia eta argitasun hutsaren beharrez.

Honek osatzen du euskal literatur historiografiaren *habitusa*. Historikoki arazoa oso da politikoa. Casenavek maisukiro azaldutako historiaren atzean, neuk egoera askoz ere erreakzionario eta zapaltzaileago bat azaldu gura nuke.

Joxe Azurmendik arazoaren hasiera zehatzago azaldu badu ere (*Volksgeist*), saia nadin gure egoera erreakzionario honen zenbait urrats historikoki azaltzen. Eredu filologikoaren oinarrian, Fichte-ren 1808ko *Nazio alemaniarri diskurtsoa* dugu, non arraza teutonikoa, eslaviarra eta latindarra bereizten dituen filosofoak lehen aldiz historia hirukoitz baten adar desberdin moduan. «Romanische stem» gisa aurkezten duena, eta gero itzulpen frantsesetatik abiatuta «race latine» edo «raza latina» bezala popularizatuko dena, Fichterentzat arraza zaharkitu, krisizko eta dekadentea litzateke, batez ere Napoleonen inbasiopean Alemania bizi den momentu batean. Geroko arraza, Europa berregituratuko duena, Fichteren iritziz teutonikoa da, arraza alemaniarra (non anglosaxoiak eta eskandinaviarrak ere sartzen diren).

Egun, Alemaniak ekonomikoki eta politikoki European duen garrantzia kontuan hartuta, agian Fichtek arrazoi ere bazuela ironikoki onartu beharko badugu ere, bere arraza-zatiketak helburu historiko zehatz bat zuen ga-

⁴ Patri Urkizurena aldiz, ikuspegi bateratzaile bat gabe, entziklopedikoagoa da.

raian: Fabian antropologoa eta gero «koebaltasun ukazioa» (*denial of coevalness*) bezala ezagutzen dena indartzea, hain zuzen. Hots, garai berean, Fichteren antzeko diskurtsoek garaikidetasunez, «koebaltasun»ez, bizitzea ukatzen diete teutoniko ez diren arrazei (hots, arraza latindarrari eta esla- viarrari).

Eta hain zuzen, lau-pabost bat urte geroago Schlegel anaiek argitaratuko dituzten literatur historietan, lehenak eta kanon sortzaileak, jada «ikerketa eta kritika filologikoaren» oinarriak ezartzen dituzte, zeinek azken batean, eta Fichteri jarraikiz, «filologia erromanikoa» sortuko duten literatura latin- darraren koebaltasun-gabezia indartzeko. Hots, filologia erromanikoa sor- tzen da jada dekadentea den eta indarrrik ez duen kultura latindar baten ikerketa arkeologikoa eratzeko. Subjektu ikertzailea alemaniarra eta iker- keta objektua erromanikoa den analisi egitura indartzen dute Schlegel anaien lanek eta hala, erromantizismo alemaniarren lehenaldi loriatsu baina ez-koebala mundu erromantzean topatuko dute, Italian eta Espai- nian, Petrarka, Dante, Cervantes eta Calderonen literaturan.

Frantzia eta Espainian, Barthesen 1960ko polemikak arte behintzat, eta Espainian Carlos Blanco Aguinagak, Iris Zavalak eta Julio Rodriguezek sor- tu zuten eskandalu marxista arte, eredu filologikoak izan du indar. Hots, hizkuntza erromantzeak objektu kritiko ez-koebal bihurtzen dituen ideolo- gia izan da buru XX. mendean, estatu espainiar eta frantziarrean.

Kritika honek estatu espainiarrean, Ortega y Gasset eta antzeko filosofoen eraginez, eta berriro ere filosofia alemaniarra erreferentziatzen hartuz (Dilthey), bere ekarpenik garrantzitsuentzat «belaunaldien teoria» inporta- tuko du kritika filologiko erromanikora. Harrezkero, «mende-genero-belau- naldi-autore» gisa izenda dezakegun matrizeak eragin hegemonikoa izan du, Frantzia 60ko hamarkada arte eta Espainian 70eko hamarkada arte. 80ko hamarkada hasierako Francisco Ricoren *Historia y crítica* izango litzateke eredu horren produkturik fin eta landuena, baina era berean, ideologia ho- rren azken defendatzailea. Hollier-en *Histoire de la littérature française* (1989), aitzitik, filologia ezin gainditu ahal izatearen onarpen postestrukturalista ge- nuke: arazoaren ezagutzaile zorrotz, arazoa gainditzeko ahalgabetua.

Euskal Herrian, eta Francisque Michel-en *Le Pays Basque* (1857) lehen «literatur historia»tzat kontsidera dezakegula kontuan hartzen badugu, filologia erromanikoaren koebaltasun ukazioak are indar handiagoa izan du. Izan ere, antropologiaren, antikuarismoaren eta turismoaren diziplinak eta jardunek are beste geruza objektifikatzaile bat erantsi baitiote eredu filologiko erromanistari. Francisque Michelen lana ikuspegi antropologiko-antikuarista batetik idatzia izan baitzen, Euskal Herria eta bere literatura bi aldiz ez-koebala zen efektua indartuz: literatura erromanikoen alorrekoa eta bertan erromanikoa ere ez izanik. Izan ere, euskal literatura pre-historiaren eta idazketarik gabeko indigenen alorrekoa baitzen. Hala mintzo da euskal ahozko literaturan, koplaren koebaltasun-gabeziak:

J'avouerai qu'en general elles me paraissent inférieures a celles de la Bretagne, que nous a fait connaitre M. de la Villemarqué, et je crains que le siècle actuel, habitué aux artifices de notre poésie et aux éclats de la musique moderne, ne trouve fades les naïfs accents de la muse des montagnes et les accords sans art de son pipeau rustique. Toutefois, au milieu de pensées communes, je dirai même triviales, il n'est pas rare de rencontrer des inspirations heureuses, des élans vraiment poétiques, qui, pour la hardiesse, la vigueur, la richesse ou la grâce, peuvent soutenir la comparaison avec ce que les littératures grecque et latine nous ont laissé de plus parfait en ce genre. (Michel 1857: 221).

Pierre Landhe eta Orixeren historiak gerrarteko *hiatus* bat izango lirategerora eragin handirik izan ez zutenak.

Mitxelenarengandik Aldekoa eta Orpustan arte hedatzen den tradizio filologiko honek ez du kritikarik edo zartadarik izan. Sarasolaren eta Aldekoaren kasuan, eta Jainkoari eskerrak, eredu honek egituraketa historikoa-go, sozialago eta kritikoago bat izan du. Kultura txikietan ezer arbuiatzeko luxurik ez dugunez, eta dena estrategikoki berrerabili behar dugunez, neuk Aldekoaren eta Orpustanen historiak gomendatuko nituzke erreferentzia kanonikotzat, Lasagabaster, Sarasola eta Casenaveren gomendioei jarraikiz, eta, era berean, hemen egin nahi dudana gogoetaren abiapuntu eta oinarri gisa, izan ere Aldekoaren azken lanek paradigma hori bera atzean utzi baitute.

Beraz, nola jo aurrera tradizio filologikoa eta soziologikoa berreskuratuz, baina era berean, tradizio horren kontraesan eta mugak gaindituz?

Hasteko, euskal literaturaren historiak *ezin du historia nazionalista izan* aurrera jotzeko, historia nazionalistek beren funtzio pedagogikoa badute ere. Honek batez ere gauza bat esan nahi du, eta, argien ikus daiteke literatur historia jardunaldi hauek helburu duten mendeetan (XVI-XVIII), hain zuzen, nahiz eta arazoa XXI. menderaino hedatzen den. *Euskal literaturaren historia bi literaturen historia da*, klase subalternoen literaturarena, zeina oro har ahozkoa eta euskaraz gauzatua den⁵, eta, eliteko klaseena, zeinek beti estatu hizkuntzak baliatu dituzten: erromantze nafarra, gaztelera, frantsesa, latina, ingelesa, eta abar. Klase subalternoa eta hegemonikoen arteko gatazkak izan behar du euskal literaturaren historiaren gune/ardatza, eta ez «euskaraz idatzitako lehen testuen» fetitxe filologikoak eratzen duen historia nazionalista. Historia nazionalista honek Euskal Herriko klase eta talde sozialen arteko gatazkaren muina-ardatza alboratu egiten du, mezu antihistoriko eta burgesaren alde: «nazio bat euskaraz idazten hasi eta mendeen buruan euskarazko testugintza normalizatu sortzera ailegatzen da». Euskal literaturen historia gatazka sozial baten historia da, diglosia sozial hedatu baten historia. Eta beraz, erdarazko zein euskarazko testuak beharrezko dira, hain zuzen zapalketa bere biluztasun sozial eta historikoan azaltzeko, bortizkeriak duen bi-aldekotasun erreduzi-ezinean. Maila honetan, Edouard Glissant-en teoriak behar-ko genituzke hizpide.

Ezin da, adibidez, apologisten diskurtsoa (gaztelera) eta XVI-XVIII. mendeetako ahozko literatura (euskaraz) bi «genero» eta «literatur tradizio» desberdinetan banatu, asepsia filologikoz. Hain zuzen, bi literatura horiek elkarren aurka sortzen duten talka sozialean irakurri behar dira, non apologistek euskara objektiboki (objektu gisa) erabiltzen duten bertako eliteak zilegitzeko, hain zuzen legebiltzarretan euskara debekatzen duten elite berak, euskara hizkuntza subalternoa bat bihurtuz, zeinak ahozkotasan bizirik iraun behar duen hurrengo hiru mendeetan.

⁵ Iratxe Retolazak hemengo tesi nagusiak jadanik aurreratu zituen bere «Literatura herrikoia» artikuluan.

Ezin dira eskuliburu erlijiosoak euskara kalitatearen arabera aztertu edota «lapurtera, bizkaiera edo gipuzkera klasikoa» sortzen dutela hutsik aldarrikatu. Horiek kezka filologikoak dira. Eskuliburuak, Foucaulti jarraikiz, eta Jesus Apodakak jadanik aztertu dituen moduan, «ni-aren teknologia erlijiosoak» dira, kristau subalternoaren kontzientzia indibiduala sortu eta erregulatzeko, hots, diskurtso eta diziplina teknologiak dira.⁶

Hala, apologismoa, ahozko literatura eta eskuliburu erlijiosoak, continuum edo jarraitutasun sozial baten hiru diskurtso eta teknologia desberdin, baina elkarri kontrajarrita irakurri behar dira eta analizatu: continuum diglosiko baten osatzaile modura. Garrantzitsua ez da fetitxismo testual filologikoa (euskaraz idatzita dago, oso euskara maila ona du, lapurtera klasikoa eratzen du...) baizik eta testuen eraketa diglosiko historikoa.

Testuinguru honetan Etxepare ez dugu idazle garrantzitsua, inondik ere ez aitzindaria. Hori ere falazia nazionalista antihistoriko, antisozial eta filologiko-fetitxista baten ondorio da. Aldekoak egin duen eran, haren doktrina ere irakurri behar da, poemekin batera, liburu bakar bat gisa, eta azkenean teknologia erlijioso moduan. Ikuspuntu honetatik, Etxeparek beste itxura eta leku bat hartzen du.

Era berean, eta Axularren eskuliburua bera ere, zeinak ez dituen sorginak inoiz aipatzen, klase ertain lapurtar baten sorkuntzaren teknologia subjektiboan artean aztertu behar da, barrokoa bera, masa kultura bezala aztertuz eta bere lana barrokoaren ulertze politiko honen barnean sartuz.

Azkenik, eta antzerki idatzi gutxi badugu ere, azken hiru mende hauetan (*Borracho burlado*, *Gabon saria...*) antzerki hau dugu, hain zuzen, eliteko klaseak eta klase subalternoak testuan bertan talka egiten duten espazio testual bakarrenetakoa, eta beraz hala irakurri behar ditugu.

Saiakeran ere, Real Sociedad Bascongada de Amigos del Pais-eko lehen *Ensayo*an, euskara eta gazteleraren artean sortzen diren dinamika diglosikoak aztertzea giltzarri da Ilustrazioa ulertzeko. Alabaina, testu hau, gazteleraz dagoelako gehienbat, ez da inoiz euskal literaturan barneratzen.

⁶ Soziologikoki eta historikoki oraindik ere erabakitze dago gehienbat emakumeek irakurtzen zituzten.

Zentzu batean ez dut ezer berririk esan. Goikoak denak ezagunak dira. Baina oraindik ez da euskal literatura bat diglosia eta zapalkuntza ardaztat hartu dituen, testu euskaldunak eta erdaldunak batera aztertuz. Erdal testuak betiere sarrera edo testuinguru modura aipatzen dira, edo tranpa eginenez. Larramendiren kasua dugu giltzarri. Ia euskaraz idatzi ez bazuen ere, eta bere euskal ekoizpena hiztegien arloan izan zen arren, euskal historia guztiek eskaintzen diote sail zabal bat. Hots, kontrakarrean, inkontzienteki, Larramendi sartzen dute euskal idazle gisa, irizpide filologikoa traizionatuz.

Historia postnazional batek gainera biopolitikoak izan behar du (Foucault), hots, kategoria biopolitikoak aztertu behar ditu. Demadan etsenplu argigarri eta simple bat. Gaurdaino, feminismoaren kritika ia erabat presentista izan da, hots, *idatzi duten emakumezko* autoreen azterketa, analisi testual filologikoa izan da. Hala, feminismoak ia eskusiboki egungo emakumezko idazleak aztertu ditu, lehenaldira jo ahala are emakume idazle gutxiagoren berri baitugu. Azterketa hau oso da garrantzitsua, jakina, baina azterketa honetan, azken batean, kritika feministak filologiaren menpe segitzen du.

Ahozko literaturari buruzko ikerketa bat aparte (Sareinak), generoa eta sexualitatea nola eratzen diren mendeetan barna, euskal kritika feministak ez du aztertu. Hots, XVI. mendera arte emakumezko «bertsolariak» baditugula argi dago. Alabaina, XVI. mendetik aurrera desagertu egiten dira, eta alde horretatik XVI. mendetik XIX. mendera doan tarteari euskaraz ere, galizieraz bezala, «os seculos escuros» deitu beharko genioke. Izan ere, ez da inoiz loturarik egin emakumezko euskal bertsolarien desagerepenaren eta eliteko klaseek euskara abandonatzeko egiten duten aukera politiko, historikoaren artean.

Are gehiago, XVI. mendetik aurrera apologismoak euskara, hain zuzen, «emakume» gisa aurkeztuko du, amandre kutun baina zahar modura, Baltasar Etxaberekin hasita (*Discursos de la antigüedad*).⁷ Era berean eta garai horretan, 1610eko sorginen aurkako inkisizioaren azken auto ezagunak kontuan harturik, euskara-emakume erlazioa ez da perspektiba feminista batetik zehazki aztertu. Hots, historikoki klase hegemonikoek euskara subalterniza-

⁷ Hemen afektibitate/afektuen azterketa bat behar dugu.

tu ahala, feminizatu ere egiten dute. Feminizazio honek XIX. mendera arte iraungo du, Mogel eta Xahorekin hasita, euskal patriarka berriak orduan hasiko baitira sortzen, hots, Peru Abarkak, Aitorrak, eta mende amaieran Joanesak. XIX. mendean euskarak berriro ere maskulinizazio berri bat pairatzen du eta fenomeno honek arrazoi ideologiko desberdinei erantzuten die.

Honi guztiari buruz, nik dakidala, oso gutxi idatzi da eta ez da inoiz literatur historiaren ardatz bihurtu; hau da, feminismoak eta, oro har, edozein kritika biopolitikoak filologia nazionalistaren menpe iraun du. Bada garaia feminismoak eta kritika kulturantzak nazionalismoaren espetxe filologikotik atera, eta zentraltasun postnazional bat izan dezan euskal literaturaren historia pentsatzerakoan, ez bakarrik XX. eta XXI. mendeetan, baizik eta historia osoan zehar.

Historia postnazionalista batek ere mendeen eraketa fetitxista-filologikoari uko egin behar dio, hots, mendeek halako botere esplikatzailerik magiko bat dutela onartu du filologia nazionalistak. Mendeen eraketa, batez ere beste irizpide politiko eta historikoagoen eza edo jakineza mozorrotzeko mobilizatu den egitura fetitxeara da. Izan ere, azken batean, mendeen eraketa filologikoak onartzen du badela «euskal izpiritu nazional bat» ahistorikoki jaio eta hedatzen dena, eta, beraz, mendez mende haziz eta hedatuz doana, gatazkarik gabe, betiere mendez mendeko jarraitutasun nazionalista-teleologiko arazo gabe.

Errenazimentua, barrokoa, erromantizismoa eta antzeko kategoriak mobilizatu behar dira, baina berriro ere diot, ez jaugin fetitxista filologiko batek bultzatuta. Barrokoa ez da garai kultural bat estetikoki esplikatu daitekeena eta, beraz, ezaugarri testual berezi batzuk dituen (hots, testualak, filologiak azter ditzakeena). Barrokoa hasteko eta bukatzeko kultura eta politika espektakular bat da, masa kultura baita, eta beraz espektakuluaren bidez masak kontrolatu nahi dituen. Hor, berriro ere testuak ezin dira objektu gisa ulertu, baizik eta performantzia baten espazio moduan, non eliteek eta klase subalternoek talka egiten duten. Axularren testua bera ere ez zen batez ere irakurria, baizik eta «entzuna», hots, performantzia zen, eta masa desberdinen kontrol eta eraketa biopolitikorako teknologia subjektibo gisa egituratzen zen. Masen subjektu-tasuna zen azken batean auzitan zegoena.

Era berean, eta barrokoa hizpide dudanez, mugimendu eta teknologia kultural horiek inperialismoarekin loturik datoz. Maravallek onartzen duen gisan, barrokoa, inperialismo hispanikoaren hedapenaren gauzatze kulturala da. Geroago nazio protestanteek barrokoa berreskuratu eta beren interesen arabera hedatuko badute ere, erreferentzia inperialismo espainiar edo hispanikoa da.

Beraz, euskal literatur historia postnazional bat ezin da mendeka eratu, baizik eta *Europako eta Ameriketako inperialismoen talkan kokatzen den historia bat bezala esplikatu behar da*, eta beraz inperialismo horiek beharko genituzke ardatz historiko nagusi. Euskal literatura, bi literaturen talka diglosiko modura ulertuta, ez da mendez mende hedatzen eta hobetzen, eredu klasikoak euskalkika sendotuz, baizik eta inperialismo horien hedapen eta krisiekiko erantzun eta erreakzio gisa egituratzen da, XV. mendetik XX. mendera arte.

Inperialismo hauen egituratze koloniala, era berean, kontuan hartu behar da. Ez da kasualitatea, Baltasar Etxabek Mexikon idazten badu edota euskal Ilustrazioaren hasiera eta iturri ekonomikoa Caracasen badago (Real Compañía Guipuzcoana de Caracas), eta Tolosan (Frantzia) jesuiten eskola, nora euskal aristokrazia ilustratuak beren semeak bidaltzen zituen. Hots, inperialismo espainiar, frantses eta ingelesak, beren egituraketa koloniala dela medio, atlantikoak dira. Hala, euskal subjektu politiko desberdinek egituraketa kolonial eta atlantiko honi erantzuten diote. Beraz, *El borracho bur-ladon*, azkenean eliteek ere euskaraz hitz egiten hasten diren momentu bakarrean, ez da kasualitatea saltzaile euskaldunak atlantikoko produktuak aipatzea: tabakoa eta Holandako ehunak. Momentu horretan argi azaltzen dena da, euskal literatura ilustratuaren egituraketa atlantikoa baita. Era berean, ezin dugu euskal literatura ulertu Katalina Erausoren biografia edota Lope de Agirrek Felipe II.ari bidalitako eskutitzak kontuan hartu gabe. Orobat, euskal Ilustrazioak Caracasen eta oro har Venezuelan gertatzen diren independentzia prozesuetan duen eragin ezkor baina funtsezkoa aztertu behar da, eta euskal literaturaren izaera atlantikoaren ondorio gisa azaldu.

Euskal literaturaren historiak, beraz, ezin du kontinentala izan, transozeanikoa (eta batez ere atlantikoa) izan behar du (Gilroy). Era berean, Domingo Agirrerren kostunbrismoak beste tankera bat hartzen du, aurretik Truebak

eta Lotik egiten duten lan koloniala (barne koloniala) kontuan hartzen bada eta turismoaren, kolonialismoaren eta orientalismoaren erlazioa ulertzen bada (euskaldunak salbaia postkarlista baketsu gisa, zeinak burgesia madrildar, paristar eta londrestarrak gozatuko dituen turismoaren bidez). Orobat, Agirrerekin batera, Etxeitaren jira Filipinetatik zehar ezinbestekoa da, haren hasierako idazlanak Filipinetan gazteleraz, baina 1898ko Desastrea eta gero euskaraz idatzi zituela ulertzeko (Gabilondo 2010). Halaber, Xahoren imajinazioa, bere maisu Nodier dela medio, orientalista da, eta Euskal Herriarekiko bere jarrera ere orientalista eta koloniala da (*Voyage en Navarre* testu kolonial bat da, bidaia testu itxuran). Abadiak XIX. mendean Etiopia-Abisiniara egiten dituen bidaiak ezin dira inperialismo frantses eta britainiarraren testuingururik gabe ulertu. Eta beraz, handik itzulita eta Niloren iturriak topatu ez zituela onartzearen ondorio postkolonialak kontuan hartu gabe, ezin da ulertu hark euskal literatura modernoari eman zion hasiera Lore Jokoetan. Horiek prozesu kolonialak dira.

Beraz, mendeen banaketa eta egituraketa fetitxista-nazionalista-filologikoa alde batera utzita, inperialismo europar eta amerikarraren historiaren arabera berregituratu behar dugu euskal literaturaren historia postnazionala.

Azkenik, eta nazionalismoak ezartzen duen kontinentalismoa dela medio, Ameriketako diasporako literatura gehienak (batez ere gazteleraz eta ingelesez idatziak) ez ditugu inoiz euskal literatura filologiko eta nazionalista batean barneratuko. Beraz, kontinentalismo europarra alde batera uzteko irtenbide bakarra historia postnazional bat da, hain zuzen diaspora eta erbestea kontuan hartuko dituen. Sarrionaindiaren geografia kubatarra ez da inoiz kontuan hartzen bere lana aztertzeke. Era berean, Paul Laxalt eta batez ere bere *Sweet Promised Land* betiere linbo diasporikoan lagatzen da, nahiz eta «alegoria nazional»-en azterketa kontuan hartzen bada, sasoiari Txillardegik, Oteizak eta Arestik idatzi zituztenetatik gertu dagoen, eta azken hauen gainean argi berria jaurtitzen duen.

David Harvey-k aspaldi neoliberalismoari eta globalizazioari buruzko liburu erabakigarrietako bat atera bazuen ere, oraindik Euskal Herrian postmodernitatea (alde eta kontra) da erreferentzia zaharritua. Orokorki-ago, egun postmarxismoaren eskutik (Zizek, Hardt eta Negri, Badiou, Ran-

ciere), postkolonialismoaren eta ikerketa dekolonial eta subalternoen ondorioz, «world literature»n gaineko eztabaidei eskerrak, psikoanalisiaren (trauma/Real, jouissance) eta afektibitatearen (Sedgwick; Deleuze eta Guattari) bidetik, literatur historiaren diziplina errotik aldatzen ari da. Alabaina, euskal literaturan kritika eta korronte horiek oso isla txikia izan dute.

Helburua ez da, era elitistan, korronte eta kritika horiek «inportatu» eta, gero hemen, euskal literaturan aplikatzea, *demier cri-an*, *a la última* gaudela adierazteko. Hori, berriz diot, jira elitista-inperialista bat da, horretarako elite oso berezi batek baitu kapital kulturala. Helburua kritika eta korronte horiek hemen eztabaidatzea da, statu quo instituzionala erabat iraultzea. Era berean, korronte horiei ere kritika euskaldun bat itzuli behar zaie, ikuspuntu euskaldun batek eztabaida horiei zer ekarpen berri eta kritikiko egin diezaiekeen azaltzeko; bestela, berriro ere koebaltasuna ukatzen zaion objektu bihurtuko genuke euskal literatur historia, inperialismo epistemologiko iparramerikarra indartuz.

Hain zuzen, aurten, euskal literaturen historia postnazional baten lehen proiektua argitaratuko dut ingelesez: *Before Babel: A History of Basque Literatures*. Liburu hau dohain egongo da nire web orrian (www.joseba.net/books.htm) eta salgai paperezko bertsioa amazon.com-en eta agian hemen go liburu-dendaren batean ere. Dohain ezarri dut, hain zuzen azpimarratzeko ez dela proiektu amaitua: abiapuntu bat baino ez da, aurrez azaldu ditudan arazo guztiak birpentsatzeko eta euskal literaturan aztertzeko. Web orriak aukera ematen du irakurleek beren iritziak bertan utz ditzaten, liburuaren orrialde bakoitzean. Hala, eta guztion artean (irakurleak eta neroni) proiektua hobetzeko eta hedatzeko plataforma bihurtuko da liburuak. Urtero edota agian bi urtetik behin, liburuak hedatu eta berrargitaratuko dut, irakurleen iruzkinak eta nire ikerketa berriak bateratuz. Hala, espero dut, beste hogeitau urteren buruan, azkenean egiazki postnazionala izango den literatur historia bat idaztea, ordurako liburuak bat baino gehiago izango bada ere.

Bibliografia

ALDEKOA, Iñaki. *Historia de la literatura vasca*. Donostia: Erein, 2004.

Euskera. 2013, 58, 2. 609-627. Bilbo
ISSN 0210-1564

———, «Bernard Etxepare: «Doctrina Christiana» y poesía amatoria». *ASJU* 44.2 (2010): 1-40.

APALATEGI, Ur. *Ramon Saizarbitoria. L'autre écrivain basque*. Paris: L'Harmattan, 2013.

AXULAR. *Gero*. Bilbo: Euskaltzaindia, d.g.

AZURMENDI, Joxe. *Volksgeist. Herri gogo*. Donostia: Elkar, 2008.

BADIOU, Alain and Bruno BOSTEELS. *Theory of the Subject*. New York: Continuum, 2009.

BARTHES, *Writing Degree Zero*. New York: Hill and Wang, 1968.

BIJUESCA, Josu. «Praktika literarioaren esparru sozialak eta XVIII. mendeko euskal literatura penintsularra: Naissance de l'écrivain?» *Euskera* 55 (2012): 877-941.

———, «Literatura eta mezenasgoa XVI eta XVII. mendeetako Euskal Herri Penintsularrean: Mikoletaren "Vuestra Merced"-en aitzakiaz.» *Oihenart. Cuadernos de Lengua y Literatura* 25 (2010): 7-40.

BLANCO, Aguinaga, Carlos et al. *Historia social de la literatura española*. Madrid: Akal, 2000.

BOURDIEU, Pierre. *The Field of Cultural Production: Essays On Art and Literature*. Cambridge: Polity Press in association with Blackwell Pub., 1995.

CASENAVE, Jon. *Euskal literaturaren historiaren historia*. Donostia: Utriusque Vasconiae, 2012.

CESAR, Dominguez. «Genres as Sites of Intercultural Encounters: New Perspectives for a Comparative Genre Theory.» *Cahiers de 'Echinox Journal* 16 (2009): 51-60.

CHAHO, Augustin. *Voyage en Navarre pendant l'insurrection des Basques*, Bayonne: L. P. Lespés, 1865.

DELEUZE, GILLES eta Félix GUATTARI, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Minneapolis and London: University of Minnesota Press, 1987.

ERAUSO, Catalina. *Historia de la monja alférez*. Bilbo: Amigos del Libro Vasco, 1986.

ETXABE, Baltasar. *Discursos de la antigüedad de la lengua cantabra bascongada*. Mexiko: Pedro José de Rayón, 1607.

FABIAN, Johannes. *Time and the Other: How Anthropology Makes Its Object*. New York: Columbia University Press, 2002.

FICHTE, J. G. *Addresses to the German Nation*. New York: Harper, 1968.

FOUCAULT, Michel. *The History of Sexuality. I. An Introduction*. New York: Pantheon Books, 1978.

GABILONDO, Joseba. «Spanish Nationalist Excess: A Decolonial and Postnational Critique of Iberian Studies.» *Prosopopeya: revista de crítica contemporánea*, 2013. (argitaratzeaz)

———, «Galdós, Etxeita, Rizal – Madrid, Mundaka, Manila: On Colonial Disavowal and (Post)Imperial Articulations of the Hispanic Pacific-Atlantic.» *452F: Revista de Teoría de la Literatura y Literatura Comparada* 9 (2013): 13-43.

———, *Nazioaren hondarrak: Euskal literatura garaikidearen historia postnazional baterako hastapenak*. Bilbo: EHU-ko Argitalpen Zerbitzuak, 2006.

GILROY, Paul. *The Black Atlantic: Modernity and Double Consciousness*. Cambridge: Harvard University Press, 1993.

GLISSANT, Edouard. *Caribbean Discourse: Selected Essays*. Charlottesville, VA: University of Virginia Press, 1992.

GONZÁLEZ –MILLÁN, Xoán. *Resistencia Cultural e Diferencia Historica*. L.g.: Sotelo Blanco Edicions, 2001.

———, «O criterio filoloxico e a configuracion dunha literatura nacional: achegas a un novo marco de reflexion.» *Cadernos de Lingua* 17 (1998): 5-24.

HARDT, Michael eta Antonio NEGRI. *Empire*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000.

HARVEY, David. *A Brief History of Neoliberalism*. New York: Oxford University Press, 2005.

HOLLIER, Dennis, ed. *A New History of French Literature*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1989.

KORTAZAR, Jon. *Euskal literatura eta diglosia. Utriusque Vasconiae*, 2002.

- LAXALT, Robert. *Sweet Promised Land*. Reno: Nevada University Press, 1997.
- LHANDE, Pierre. *Le Pays Basque à vol d'oiseau*. Paris: Beauchesne, 1925.
- MARAVALL, José Antonio. *Culture of the Baroque: Analysis of a Historical Structure*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1986.
- MICHEL, Francisque. *Le Pays basque*. Paris: Firmin Didot Freres, 1857.
- MITXELENA, Luis. *Historia de la literatura vasca*. Donosita: Erein, 1988.
- MUNIBE, Xabier. *Gabonsariak. El borracho burlado*. Gasteiz: Eusko Legebiltzarra, 1991.
- OLAZIREGI, Marijose. *Basque Literary History*. Reno: Center for Basque Studies, 2013.
- ORIXE. *Euskal literaturaren atze edo edesti laburra*. <http://klasikoak.armiarma.com>. 2014-2-14.
- ORPUSTAN, Jean-Baptiste. *Precis D'histoire Litteraire Basque, 1545-1950: Cinq Siecles De Litterature En Euskara*. L.g.: Izpegi, 1996.
- ORTEGA Y GASSET, José. «En torno a Galileo». *Obras completas Vol V*. Madrid: Revista de Occidente 1951. 371-507.
- RANCIERE, Jacques. *Dissensus: On Politics and Aesthetics*. New York: Bloomsbury Academic, 2010.
- REAL SOCIEDAD BASCONGADA DE LOS AMIGOS DEL PAIS. *Ensayo de Real Sociedad Bascongada de los Amigos del Pais. Año de 1766. Dedicado al Rey N. Señor*. Vitoria: Tomás Robles, 1768.
- RETOLAZA, Iratxe. «Literatura herrikoia, herri-literatura, herri-idazleak: herri-koitasun kontzeptuez zenbait gogoeta», *Euskera*, 55 (2010) 953-976.
- RICO, Francisco. *Historia y crítica de la literatura española*. Barcelona: Critica, 1980-1984.
- SARASOLA, Ibon. *Historia social de la literatura vasca*. Madrid: Akal, 1976.
- SAREINAK. «Milia balitz lamia... Lesbianismoa eta euskal literatura.» *Desira desordenatuak*. Ibon Egaña, ed. Donostia: Utriusque Vasconiae, 2012. 87-154.
- SCHLEGEL, Frederick. *History of Ancient and Modern Literature*. Anne Arbor: University of Michigan Library, 2009.

SCHLEGEL, Wilhelm. *Lectures on Dramatic Art and Literature*. L.g. Ulan Press, 2012.

SEDGWICK, E. Kosofsky. S. *Touching Feeling: Affect, Pedagogy, Performativity*. Durham: Duke University Press, 2003.

URKIZU, Patricio, ed. *Historia de la literatura vasca*. Madrid: UNED, 2000.

ZIZEK, Slavoj. *Violence: Six Sideways Reflections*. New York: Picador, 2008.